

qui suis viribus fidere non potest, eo loci securus sit; illi enim venatores ubique insidiantur, eo quod ipse sit mensurarum deus, et convivantium deliciae. Unde Martialis, lib. XIV. mensurarum laetitiam pingens ita canit:

Inter aves terribis, si quis me iudice cœret,
Inter quam pedes gloria prima lepa.

Post curam annonæ et securæ habitationis, danda est opera ut in pace et concordia vivamus cum proximis, atque cum eis charitatis et amicitie vinculo colligemur. hoc est id tertium animal locusta, quæ naturæ ductu gregatim de agro in agrum summa concordia egreditur; et curi ducem non habeat, tamen proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes et rastro, movendi opportunitatem non minus servat, quam si ducem signo dato sequeretur.

Quartum animal, quod et ipsum singulare docet sapientiam, est stellio. «Stellio, ait, manibus nititur;» stellio sua industria et quasi ingenio, suaque gratia qua decore lucidis guttis quasi stellis resplendet, docet modum conciliandi sibi principum favorem et honores, esse industriam et singularis gratiæ demonstrationem: sicut stellio singulari sua industria, astu et gratia pedibus quasi manibus reprodo, et stellulis colloendo, conspicuus est et admirandus regibus: manus enim notant opus, industriam et laborem quibus parandus est favor et gratia principum.

Igitur, ut summam omnia colligam, sensus est, *g. d.* Ex formicis assidue laborantibus ut cibum in hiemem comparant, discit, eo homo, prudentiam laborandi et comparandi sibi annonam, tum corpori, tum animæ necessariam; ex Lepusculo sive cuniculo discit prudentiam habitandi secure in loco tuto et commodo. Ex locusta discit quantum sit bonum concordia, ex stellione comitatem, gratiam et splendorem honorum operum, quibus tibi principes Deumque concilies. Locusta enim, cum non habeant ducem vel regem, uti habent apes, tamen ita concordantes sunt et conspirant in unum, ut una egrediente, ceteræ omnes luctatim egrediantur, summo agmine, ordine et quiete, ac integras provincias depascantur, perinde ac si ab uno duce tunc evocatae essent et una iussione excitate, ut vertunt Septuaginta. Quare pulcherrimum sunt symbolum et incitamentum pacis et concordia.

Æconomia hæc quatuor significant totidem patrisfamilias officia, quorum *primam* est studiose rem familiarem curare et augere; *secundam*, prolem rite suscipere et educare; *tertiam*, tam inter domesticos pacem conciliare, quam cum vicinis eandem facere et colere; *quartam*, magistratibus honorem et obsequium debitum deferre. Discat ergo patrisfamilias a formicis providere familie, ideoque omnes qui in ea sunt utili labore occupet, nec quemquam inertem in

otio vitam agere permittat, uti formicæ omnes suas domesticas cogunt laborare.

Discat a cuniculo prolem suscipere et educere. Cuniculus enim fecundissimus est, ac singulis mensibus copiam fetuum parit, adeo ut femina semper sit gravida. Ex fetibus autem nullum spernit, sed omnes lactat et nutrit; hinc eorum amore se eviscerat et exhaurit, vitamque suam valde abbreviat. Ad hæc fetuum causa domos et rupes suffodit, ut antra profunda excavet, ceteris animalibus impervia, in quibus tuto et commode eos collocat. Denique per omnia eis prospicit, fovet, protegit quasi benigna et pia mater. Cuniculus ergo typus est economie, bonique patris et matrisfamilias, quæ prolem sollicitè educat, ac tam corporis quam animæ alimenta et commoda procurat et subministrat.

Discat a locusta pacem cum domesticis et vicinis colere, imo conciliare, ut nulla inter eos visilis, nulla similitas, nullum odium, sed omnes in familie bonum nitantur, ac agminatim velut locustæ ad illud concurrant et collaborent: sic et domum et rempublicam faciet invictam et insuperabilem.

Discat a stellione palatia regum adeunte, et eorum gratiam captante, principibus et magistratibus deferre, suaque obsequia offerre, et eorum gratiam sibi conciliare; sic et magistratum principemque fulciet, et ab eo vicissim fulciatur et promovebitur. Igitur stellionis exemplo degeneres et infimæ conditionis homines adhortatur, ne cadant animis, nec ad supremos honores aspirare desinant, quasi id prorsus impossibile sit.

Politice hæc spectant ad rempublicam ejusque principem: ideo enim proponitur formicarum, cuniculorum et locustarum agmen, instar populi vel gentis, non autem singulare animal. Docetur ergo respublica curandum esse sibi, ut omnes in civitate sint seduli et laboriosi; deinde ut commodum sibi locum deligat, eumque muniat ut secure possit habitare; tum ut concordiam inter cives retineat, qui contra omnes hostes sit fortis et munita. Postremo, ut cum capite suo et principe ipsi bene conveniat, et vicissim principes sedulus sit et vigilans, quod bene docet aranea talem texens, que ideo intelligi potest dici in domibus regum esse, ut doceat reges sedulitatem. Idem docet stellio, manibus assidue laborans et prorepens.

Hinc apposite noster Salazar per hæc quatuor animalia accipit quatuor hominum genera, quæ rempublicam conlant, fovent et promovent, nimirum per formicæ coacervantes grana, accipit agricolas, qui fruges parant cibumque republice. Unde Plato in *Phædone* constituitis *περισσῶς* Pythagoricam, sive animarum post mortem in alia corpora et animantia, quorum mores in vita imitati sunt, transmigratorem, asserit agricolarum animas migrare in formicæ, quia earum laborem, dum viverent, agris colendo imitati sunt.

Per lepusculum accipit cives in urbibus, quasi in antris suis degentes, et civitatem civilique officia et officia curantes; per locustas accipit milites, qui urbem et rempublicam ab hostibus defendunt: locustarum enim exercitus, ordines, acies et phalanges militum quamdam præ se ferunt, imo ipsarum forma galeatos milites refert. Hinc locustæ cum serpentibus bella gerunt, eosque necant. «Serpentem», inquit Plinius, lib. XI, cap. LXXXIX, cum libuit necant singule, faucibus ejus apprehensis mordicis. » Per stellionem accipit aulicos; stellio enim circa aularum fores et forium cardines versatur. A stellione ergo discant aulici gratiam agendi et conversandi, ut omnium favorem sibi conciliant; item ejus ingenium et astutiam imitentur, ut ab æmulis et periculis sibi caveant. Ad hæc ejus vim et efficaciam usurpent; nam, ut ait Galenus, lib. *De Theriaca ad Pisonem*, cap. ix: « Multa sunt que solum inspecta vim suam ostendunt, ut stellio; quem si scorpiones intuentur, immobiles, et domum mortui redduntur. » Et Philo: « Et stellionem perditur, fur scorpium, » subavau meluit vel odii.

Inter araneum et stellionem bellum esse, et araneos devorari a stellione tradit Aristoteles, lib. IX *Hist. animal.* cap. i, et Plinius, lib. XI, cap. xxvi, qui et addit stelliones quodam modo chameleonum habere naturam, ut rore tantum vivant, præterquam araneis. Adjungit Aristoteles stellionem araneis pasci, easque capere miro astu; nam ad telas earum arripere, illasque vellicare et concitare; mox araneas motu excitatas advolare, quasi muscas capturas sint, sicque a stellionibus latentibus invadi et devorari: simili modo cordati aulici araneis et scorpionibus, id est venenatis sermonibus, machinationibus, consiliis, actibus hominum factiosorum caute et fortiter sese opponant, eaque dissipent et disturbent.

Caveant vero stellionis invidiam, qua pellem quam exiit devorat, ut homini præsens comitalis morbi remedium præcipiat, teste Plinio, lib. XXX, cap. x; caveant ejus dolos et fraudes: a stellione enim dolus et fraus vocatur crimen stellionatus. In aulis enim viget invidia, dolus et fraus, cum is qui potentior est debiliorem supplantat, ejusque consilia et postulata miris artibus suffodit et evertit; ac officia solus præcipit, nec si novis majoribus honoratur, vetera aliis colit, sed omnia velut stellio sibi usurpat et devorat, ut sit gurgis et vorago beneficiorum et officiorum.

Formicæ ergo et locustæ sunt typus republicæ, sive democratice et popularis imperii, quod maxime in equalitate et unione mutua consistit; unde de eo ita censuere septem Græciæ Sapientias apud Plutarchum in eorum *Conviviis*. « Primus Solon: Mihi, ait, videtur civitas maxime fore beata, et conservatura popularem statum, in qua injuriæ alicujus auctorem non minus illesæ, quam qui læsus est, in jus rapiant atque puniant. Secun-

dus Bias dixit eum popularem reipublicæ statum esse optimum, in quo legem universi tanquam tyrannum metuunt. Thales, ubi neque divites nimis, neque pauperes sint cives. Anacharsis: Ille qua, cum reliqua omnia æqualia habeantur, virtuti tamen potior, vitio deterior conditio defertur. Quintus Cleobolus pronuntiavit populum maxime facturum officium, si cives reprehensionem magis metuant quam legem. Sextus Pittacus: Ubi magistratum gerere non licet malis, licet bonis. Conversus deinde Chilo: Ea, ait, optima est respublica, in qua maxime leges, minime oratores audiuntur. Rursum ultimus omnium, Periander, de dictis horum ita censuit videri sibi, omnibus his pronuntiatis, eam commendari popularem reipublicæ formam, quæ simillima sit optimatum in civitate gubernationi. » Mystice, Hugo quatuor hæc animalia ait notare quatuor hominum species, in quibus excolli sapientia, scilicet per formicæ significari monachos, per lepusculos doctores, per locustas anachoretas, per stellionem simplices Christianos, ac deinde singula singulis adaptat.

S. Gregorius vero, lib. XI *Moral.* cap. xii, emblemata locustæ Gentilibus adaptat: « Regem locusta non habet: Quia videlicet, ait, derelicta gentilitas aliena dudum a divino regimine existit, sed tamen ordinata postmodum contra adversantes spiritus, ad fidei bellum propositis. » Idem, lib. VI, cap. v, de stellione sic ait: « Stellio manibus nititur, etc., plerumque enim aves quas ad volandum penna sublevat, in veribus resident; et stellio qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus regis edificium tenet. Quia nimirum sæpe ingeniosis quique dum negligentia torpent, in pravæ actionibus remanent, et simplices quos ingenii penna non adjuvat, ad obtinenda æterni regni omnia virtus operationis levat. Stellio ergo qui manibus nititur, in regis ædibus moratur: quia illo simplex per intentionem recti operis pervenit, quo ingeniosus minime ascendit. »

O quantæ et quam pulchra ac magna animalia terræ cavernas inhabitant, et in antris horridis delitescent, et in abyso quodam imperfectionum commorantur; cum tamen stellio, id est vir ignarus et contemptibilis, qui audium despiciet, et diligeret in omnem virtutem incumbit, arcem Domini, id est perfectionem oblineat. Qui dexteritatem habet ad sæculi negotia tractanda, hoc negotium sue salutis omittit, ex quo pendet ut domus regis, id est patriæ celestis, et puritatis vite sit habitatio.

Cassianus, *Collat. X*, cap. x, ex Septuaginta pro *lepusculis* legens *erinaceus*, per eum intelligit Christianos et Religiosos perfectioni studentes, qui in petra, id est in Christo, ejusque passione meditando commorantur. De quibus dicitur *Psal. cii*: « Montes excelsi cervis, petra refugium erinaceis. Eo quod, ait, quisquis in simplicitate atque innocencia perseverans, nulli est noxius vel molestus, sed sua tantum simplicitate contentus, solummodo se ab insidiantium praeda desiderat contutari, velut erinaceus spiritualis effectus, jugi Evangelicæ illius petre velamine protegatur, id est memora Dominicæ passionis, prædictique versuili incessabili meditatione munitus, infastantes inimici declinet insidias. De his spiritalibus erinaceis et in Proverbiis ita dicitur: Et erinaci gens invalida, qui fecerunt in petris domos suas. Et revera quid Christiano invalidus? quid monacho infirmus, cui non solum nulla injuriarum vindicta suppeditat, sed ne levis quidem tactique commotio saltem intrinsecus pululare conceditur? »

Tropologicæ sapientiam obtinent minima, id est plane humiles; in humilitate enim consistit vera sapientia. Unde utriusque hinc quatuor species recensentur, quas ita ex Beda prosequitur noster Alvarez de Paz, lib. IV, part. I, cap. VII *De Humilitate*: Formica; inquit, pusillæ sunt corpore, magne viribus, quæ onera duplo majora se portant, populisque infirmis vocantur, quoniam ad majora animalia collatæ imbecilles esse videntur. Hæ latebras amant, et non nisi ad aliquod necessarium exeunt. In æstate cibaria parant, et in cellis promptuariis a se factis recondunt; morsu secant, ne renescantur; madefacta, sereno celo, ne putrescant, in medium proferunt; noctibus diebusque laborant, et multo se juvant, ut vicaria ope ditiores evadant. O maxnam sapientiam pusillorum animalculorum, quam humilis non a formicis, sed a deo ipso humilium præceptore hausit; ille externa specie parvus est: nec enim resistit malo, imo si quis percussit illum in dexteram maxillam, præbet ei et aliam: cui ab hominibus laudari non placet; sed virtute est magnus, qui in deo confusus ardua ac difficilia, si ad ea veniatur, absque ulla trepidatione presumit. Libenter absconditus manet, sed si gloria Dei ac proximorum utilitas postulet, in publicum prodire, et inter magnos hujus mundi loqui non metuit. Dum vita comes fuerit, quæ sibi pro ætate conceditur, quia se pauperem putat, merita parat, quibus in hieme mortis dicescat. A meritis suis omnia superflua et vane ostentationis serventia resecat, ne germen inanis gloriæ pullulascat. Si opera quæ fecit, aliquis imperfectiones habeant, consumendas justitiae soli presentat. Semper laborat, quia nunquam se satis perfectum existimat. Et juvari ab aliis non refugit, quia in recte factis nullum sibi honorem inquiri. An non videtur tibi iste sapientior mundi sapientibus,

cui tanta congregandorum meritorum accessit industria?

Secunda species altior est lepusculorum, sive cuniculorum, qui scilicet ita sunt humiles, ut plane suis viribus diffisi fugiant ad petram, id est, omnes suas spes deficiant in Christo, in eo que evadunt fortes et magnanimi. Talis erat David dicens, *II Reg. xxii, 2*: « Dominus petra mea, et robur meum, et salvator meus; Deus fortis meus, sperabo in eum. » Hæc eadem humilis quisque proclamat: Mihi fugienti tu, Domine, petra es, in qua consisto; mihi trepidanti arx munitissima es, hujus protectionis muris cingor atque defensor; mihi opem imploranti liberator es, cujus invicta potentia ab unguibus leonum me persequentiumpripor. Si infirmus sum et impotens, nihil curo, quia tu fortis meus es; si solitarius relinquo, nihil refert, quia tu spes mea es; si hostes ignita tela in me jaculerunt, alacer sum et securus, quia tu scutum meum es; si in me facto impetu irruant, eos facile in fugam converto, quoniam tu vice gladii et lanceæ in manu me es.

Tertia species est locustarum turmatum, ordinate, quiete et concorditer procedentium. Talis est humilium congregatio, quorum quilibet, cum se sibi metipsi sufficientem non reputet, aliorum fratrum juvamen poscit, et eis charitatis vincolo uniti contendit. Est quasi regem non habeat, quia non timore Prelati, sed amore fratrum et notitia suæ necessitatis edoctus, pacem cum aliis tenet, et ab omni discordia et singularitate dissociat. Per turmas humiles egrediuntur, quoniam licet in studiis spiritualibus æquales non sint, sed magis unus, alius minus dono divine familiaritatis emineat, tamen in labore corporis, et externa observantia discipline nemo se subtrahit, sed universi ac si æquales meritis essent, socialiter vivunt. Hinc et S. Augustinus in *Psalta. cxxvii*, exposit. 2, per locustas accipit justos, vel ob multitudinem, vel quod transierint de loco in locum. Sunt igitur humiles sicut locuste in hoc quod sunt animalia munda, in hoc quod a rebus terrenis ad desideria celestia saliant, in hoc quod non timore superioris alienius oppressi, sed propria imbecillitate cognitione incitati, non solivagi, sed aliis aggregati procedunt.

Quarta species est stellionis, quod est reptile vile, simile lacertæ. Hic est humilis, qui ex vili sui estimatione infimo loco sedet, sed virtutibus suis quasi stellulis quibusdam splendet. Hic ergo licet parum valeat, licet nihil sapiat, illud tamen didicit, mundum ridere, ejus honores et dignitates fugere, ac summum honorem (sicut vere est) Dei amicitiam et familiaritatem reputare. Pro hac assequenda manibus nititur et summis conatibus ac desiderijs hunc verum honorem, hanc veram gloriam obtinere conatur. Constat ex his humilitatem veram esse sapientiam, siquidem docet opes celestes lucrari in habitatione tutis-

alma, nimirum in Dei protectione residere, fraternitatem diligere et verum honorem a falso discernere. Humiles profecto sunt minimi terra, quia nolunt in terra magni esse, ut magnitudinem habeant in caelis; sed sunt sapientiores sapientibus, quia illud sciunt virtutis summum, et ad illud aspirant, quod vani sapientes ignorant. Humilitas denique non tantum vera, sed et sola sapientia est, quam ipse (ut jam diximus) in mundum veniens suæ fideles edocuit, dicens: « Venite ad me, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, » *Matth. xi, 28*.

Talis stellio fuit Paulus Simplex, S. Franciscus, S. Bonaventura et similes. Stellio enim est simplex et humilis, sed industrius et laboriosus, qui doctum otiosum et vanum in celo præcedet.

Denique hæc omnia præ ceteris uni competunt Christo: Christus enim est formica per sedulitatem, prudentiam et providentiam, qua suis fidelibus et Ecclesie de omnibus ad salutem proficui prospicit. Ipse est lepusculus vel cuniculus per feunditatem, qua omnes gentes per suum sanguinem in baptismo regenerat, easque in excelsis petra scissuris, id est in sacris passionis suæ vulneribus collocat, ut ab omni hostium ingressu sint tute et secure. Ipse est locusta per concordiam et ordinem, qua populos sibi contrarios in una Ecclesia quasi fratres ordinate associat, imo sibi realiter in Eucharistia unit et incorporat. Ipse est stellio per gratiam, qua omnium animos sibi conciliat et subjugat. Unde quidam censent stellionem representare Christum in nativitate parvulum: sicut enim stellio manibus, sic parvuli manibus et pedibus nituntur et replant; et sicut stellio in aulis regum habitat, sic Christus in aula SS. Trinitatis degit, quasi « unigenitus qui est in sinu Patris, » *Joan. i*; imo qua homo merito humilitatis et passionis sur exaltatus, ascendit in caelum, sedetque ad dexteram Dei.

29, 30 et 31. TRIA SUNT QUE BENE GRADIUNTUR, ET QUARTUM QUOD INCREDIT FELICITER: LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, AD NULLUM PAVEBIT OCCURSUM: GALLUS SUCCINETUS LUMBOS SCOS: ET ARIES, NEC EST REX QUI RESISTAT EI.

TRIA SUNT QUE BENE GRADIUNTUR, etc. — Hebraice, *tria sunt inaccessum bonificantia, et quatuor bonificantia iter*; Septuaginta, *tria sunt quæ prospere vadunt, et quartum quod bene incedit*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *tria sunt bonum facientia gressum*.

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM, etc. — Hebraice, *leo fortis vel potens animalium, et non revertetur a facie omnium*; Septuaginta, *catulus leonis fortior bestiis, qui non avertitur neque heret bestiam*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *qui non horret a facie cuiusquam*: *Unde hylas hæc ita bene incedunt, imo quatuor belle incedunt: leo qui heros est inter bestias, nec a cuiusquam conspectu fugit; canis veneticus, aries, et rex alcum*. Sic et Pagninus: *Triam, inquit, sunt optimi inaccessus, et quatuor optima il-*

nerationis: *leo fortis inter animalia, et non revertetur a facie omnium; lelops accinetus lumbos, vel aries, et rex alcum cum eo*; Syrus, *catulus leonis neque fugatur, neque convertitur a quocumque; gallus qui deambulat inter gallinas; aries qui primus ante greges incedit, et rex qui loquitur inter populos*.

Pro gallo succinetus lumbos hebraice est *דורר לרורי* *zarzir motinam*, id est *zarzir emberum*, hoc est præcinctus lumbos. Per quod aliqui accipiunt animal lumbos stringens, aretans et quasi succingens, qualis est apis et vespa; item formica. Alii accipiunt animal quod graciles habet lumbos, ideoque agiles, quale est lelops, sive canis veneticus et leporarius, qui dicitur *zarzir*, id est distractor, a radice *זרזר* *bazer*, id est distraxit, discepsit, quod suo robore animalia, quæ venatur, lacertat et discepsat ut devoret. Verum Noster optime verit, *gallum*: hic enim inter aves in incessu eminet; incedit enim erectus compositæ, generose, regie, quasi lumbis ad iter, imo ad prelium præcinctus. Unde et Chaldaeus verit, et *gallus inter gallinas succinetus*; Septuaginta, et *gallus descendens gallinas alacer*; Aquila et Theodotion, et *gallus forso succinetus*; Symmachus, et *gallus succinetus lumbos* (1).

Pro aries hebraice est *שׂיר thais*, id est hircus, vel aries: uterque enim egregie incedit, gregemque præcedit et uocit, juxta illud: *s Dux gregis ipse caper*. Unde Arabicus, et *aries qui præcedit gregem*.

NEC EST REX (perperam aliqui legunt, *rex quæ*) QUI RESISTAT EI. — Hebraice, et *rex alcum cum eo*. Unde Vatablus et Pagninus *alcum* accipiunt ut nomen proprium regis eo temporis illustris; imo nonnulli censent Salomonem se vocare *Alcum*, quod omnes omnium ætatum reges opibus, robore felicitate, gloria superarit, ut nemo eorum eo stare, id est illi æquari vel resistere posset. Marinus in *Lexico* suspicatur *alcum* esse nomen animalis cuiusdam, sic dieti a corporis fortitudine contra quod nullum aliud animal insurgere audeat: quod etiam hæc de causa regis nomine ornetur, et forte, ait, leonis est descriptio, sed alterius, speciei a *lais* diversæ. Alii *alcum* vertunt *alcem*, quæ vulgo magna bestia vocatur, cujus ungula medetur morbo caduco. Ceteri *alcum* accipiunt ut appellativum, conflatum ex *al* *alcum*, id est non stare, vel non surgere: unde vertunt, et *non insurgere cum eo*, id est rex fortis, in quem nullus insurgere ausit. Chaldaeus, *rex qui stat et loquitur in domo populi sui*; Septuaginta, et *rex*

(1) *Tp succinetus lumbis* Gesenio descripti fuerunt *equus bellator*, libulis lorisque in lumbis ornatus; *Mauero* autem, *lucator*, qui corpore decore beneque composito incedit, et gressu majestatem et superbiam præ se fert. — Sequitur, et *rex non est surgere cum eo*, id est, adversus quem stare quis non potest; recentiores tamen *alcum* pro ipsa arabica voce habent, retento articulo vertuntque, et *rex quocum est populus ejus*, populo suo stipatus.

qui concinatur in gente : legerunt 121) anno, id est in gente, vel populo : jam legunt 122) anno, id est cum eo : Arabibus, et rex qui post se dicitur populus, vel qui desponsat, id est copulat, sibi populos.

Hinc liquet quartum quod bene incedit esse regem. Unde Tyrannus, Dionysius, Clarus, Iansenius et alii censent in Vulgata irrepisse iuendum, sique verba esse transportanda : « Et rex, nec est qui resistat ei. » Verum vetusti codices plerique, ac imprimis Romæ correcti constanter habent, nec est rex qui resistat ei. Quæ verba ut conformetur Hebræo, Septuaginta, Chaldaeo et cæteris Interpretibus, sic exponenda sunt, q. d. Nec est rex, scilicet habens aliquem, qui resistat ei, id est sibi : rex enim est quartum quod præ cæteris tribus magnifice et regalliter incedit, ut nemo ei resistere velit aut valeat. Vel cum Francisco Luca in notis hic, 12) rex ut a casu absolutum (quomodo suis nominibus utuntur Hebræi) per antiphrasin ponitur pro dativo regi, q. d. Nec est regi, qui resistat ei, hoc est, nec est qui regi resistat : 13) enim ei Hebræo redum quod perinde est ac si dixeris, et rex, nec est qui resistat ei; vel, ut habent Hebræa, Chaldaea, et Septuaginta, et, rex, nec est qui stet vel surgat coram eo, id est contra eum. Alioqui enim inepte diceretur de ariete vel gallo : « Nec est rex qui resistat ei; » quis enim rex adeo imbellis est, ut resistere nequeat arieti vel gallo? igitur hæc particula per se consistit, quartumque Bene incedens assignat, scilicet regem, qui idcirco tribus cæteris bene gradientibus, puta leoni, gallo, arieti adiungitur, ut dotes eximias quæ in illis animalibus cernuntur, sibi imitandas proponat. Jam horum quatuor significata sensumque vestigemus. Hoc enim est sextum ænigma bene gradientium.

Primo, Hebræi per quatuor hæc feliciter incedentia putant hieroglyphice significari quatuor monarchias, earumque felicitatem et magnificentiam, scilicet per leonem notari monarchiam Assyriorum et Chaldaeorum, quam leoni comparavit Jeremias, cap. iv, 7, dicens : « Ascendit leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit. » Nabuchodonosor enim victorias victoriis, gentes gentibus accumulans incescit ut leo, cui nemo resistere possit. Per gallum, vel, ut Hebræi vertunt, canem venaticum, accipiunt monarchiam Persarum; hæc enim cepit a Cyro, qui infans ab avo Assyge expositus fertur lactatus a cane, ac venationis ferarum per canes impense studuit, teste Xenophonte : nam venatio græce dicitur 124), unde Cyrus. Per arietem vel hircum intelligunt monarchiam Græcorum, quia hæc cepit ab Alexandro Magno, quem Daniel, cap. vii, 21, comparat hirci, dicens : « Porro hircus caprarum rex Græcorum est. » Causas ibidem assignavi. Denique per a regem non levati cum eo, » ut ex Hebræo vertunt, intelligunt imperium Romanorum, qui Tarquinius Superbo ultimo rege expulso, per consules et senatum administrarunt Rempublici-

am ea felicitate, ut ad summum imperii fastigium conscenderit. Verum hæc, licet non inepte dicantur, tamen longe petita videntur : præsertim cum tempore Salomonis, qui hæc scripsit, non extaret monarchia Chaldaeorum, multo minus Persarum, Græcorum et Romanorum; ipse enim hæc omnes ætates præcessit. Anno Iulii Romæ necdum erat in rerum natura : condita enim est sub Joatham rege Juda, 228 post Salomonem annis.

Hæc pertinet expositio R. Salomonis, qui quinque hæc emblemata sive quaternarios, qui a vers. 15 hucusque propositi sunt, de hisdem quatuor monarchiis exponit. Audi eum : Allegorice, inquit, quinque hæc partes singulis quaternis constantes, de quatuor regnis exponuntur, propterea quod eorum imperium firmatum fuerit in Israelitis ob eorumdem scelera, quibus divinam legem quinque libris comprehensione violarant, ut ideo quiaquies eorum facta sit mentio. « Inferius : » regnum Babylonicum inferno innuitur, juxta illud quod de Nabuchodonosore usurpatur : « Qui dilatavit quasi infernus animam suam, » Habac. ii, 7. « Os vulvæ, » constrictio vulvæ, hoc est Medorum imperium, cum per illam tempestatem Israelitis foelus suscipere nequirent, ut tesantur illa : « Misce sunt per cursores regis, ut occiderent atque dederent omnes Judeos, » Esther iii, 13. « Terra quæ non satiatur aqua, » id est Græcorum regnum, cui nunquam satis fuit in Israelitis leges suæque edicta exitii sancire. « Ignis, » hoc est regnum Esau, quod ira inflammatum incendio Israelitica gentis edidit, ita ut eadem die mulieres eum suis infantibus medio tolli jussert. « Viam aquilæ in celo, » hæc est Babylon, aquila ingens, alisque late sese effundens. « Viam colubri, » hic est Medus. « Viam navis in medio mari : » pertinent hæc ad Græcos, qui citissimi erant ad leges ferendas. « Viam viri in adolescentia : » hi sunt Persæ vel Romani, qui sui imperii nullum unquam finem futurum affirmarunt. « Talis est via mulieris adultere : » hæc est calamitas, cuius sibi opifex fuit Israelitica gens, superstitiosum idolorum cultum a Deo recedens amplexata, ex quo pœnas hæc ingruentes in sese experta fuit; hæc enim illud iactabat : « Nullo me crimine obstrinxit; » ex quo invicem illud a Deo responsum : « Ideo iudicio meo es obnoxia, quod crimine te carere affirmaris. » « Movetur terra, » id est Israelitica, a per servum. Pertinet id ad Nabuchodonosor, qui servus fuit Merodach Baladan, eique ab epistolis inservivit. « Per stultum cum saturatus fuerit : » hic est Assuerus, qui 180 dierum spatio epulas regias exhibuit. « Per odiosam mulierem : » ad Græcos id est referendum. « Per ancillam cum fuerit hæres dominæ : » referendum ad posteritatem Esau, quem Jacobo fas erat inservire, cum tamen secus res successerit. « Formica populus infirmus, » id est Zorobabel, ut tesantur illa : « Ecce terra Chaldaeorum, talis populus noster

fuit. » Intra xxiii, 13. « Preparat in messe cibum sibi. » Nabuchodonosori aliquando dei honorem detulit per statem Merodach Baladan, qui litteras ad Ezechiam perscribens, ait : « Salus Ezechie, salus civitati Jerusalem, salus Deo magno Nabuchodonosore. » Ergo qui illi erat ab epistolis eo forte die aberat, cumque redisset, eorum quæ gesta fuerant conscius factus, ait : « Deum magnum appellatis illumque postremo adscribitis? » Ergo post nuntium excurrens, illum reduxit. Quare propter huiusmodi cursum ad regnum evectus est. Is ergo messis tempestate alimenta sibi preparavit formicam imitatus. « Lepusculus plebs invalida : » hi sunt Medi et Persæ, qui quidem cubile in petra collocarunt, propterea quod templum Hierosolymiticum ædificarint. « Stello manibus : » Romani, posteritas Esau, innuntur, juxta illud : « Manus autem Esau, » Genes. xxvii, « Moratur in ædibus regis : » Romani enim Hierosolymiticum templum ingressi, idem funditus deleverunt. « Leo fortis : » hic est Nabuchodonosor, juxta illud : « Ascendit leo de cubili suo, » Jerem. iv. « Gallus succinctus lumbos : » hi sunt Medi et Persæ, qui simul conspirantes lumbos accingentes Balthasarem interfecerunt, eidemque regnum eriperunt. « Arius : » hi sunt Græci, qui huiusmodi voce sunt appellati, juxta illud : « Porro hircus caprarum rex Græcorum est, » Daniel. vii, 2. « Nec est rex : » spectant hæc ad Persas, qui illud de se usurpabant : « Ego sum, et non est præter me alius, » Isaia. xlvi, 8 et 10; his enim nemo vires suas apponere audebat; uti alkum significat, « nemo poterat ei obistere. »

Hæc usque ad verbum R. Salomon. Verum hæc partim aliena sunt, partim falsa, ut quod per Esau et Idumæos accipit Romanos, quasi Julius Cæsar et Romani prognati sint ab Idumæis, quæ magna est historie insolita ac calumnia; partim incerta et fabulosa, ut quod ait Nabuchodonosori fuisse servum Baladan Merodach, cum inter utrumque interesserint centum anni et amplius; nam Baladan regnavit sub Ezechia rege Juda, Nabuchodonosor vero sub Joakim, qui quintus fuit rex post Ezechiam.

Secundo, alii per hæc quatuor feliciter, id est prospere quoad humanam felicitatem, sed perperam et prave quoad futuram et divinam incedentia, putant notari quatuor vitia regum, nimirum per leonem indicari regum fastum, iram et sævitiam, juxta illud cap. xx, 2 : « Sicut fremitus leonis, ira et terror regis. » Per gallum notari regum libidinem : gallus enim est animal satiax. Unde Septuaginta vertunt, gallus concenscens famias atacer; aut, ut Salazar, gallus oblivionem et memorie defectum notat, qui inter præcipua regum vitia ferri debet. Nihil enim, inquit ipse, principibus ac regibus solemne magis quam subditorum officia et merita oblivisci; ita enim ferunt regum superbi mores, ut omnia sibi debent assistent, et nullis se officiis obstringi putent :

hinc oblivio et memorie defectus, quem gallus notat. Aiunt enim illum præ cæteris animalibus immemorem esse; inde natum vulgare illud apud nostrates proverbium : « Memoria de gallo; » et Physiognomici tradunt eos, quorum capita temporibus compressis gallus imitantur, labilis admodum memoria esse. Per arietem insinuat regum imprudenciam, pertinaciam et stoliditatem : nihil enim stolidius ove et ariete. Denique injustitiam et tyrannidem eorum notari cum dicitur : « Nec est qui resistat ei, » q. d. Rex agit omnia pro libito, quæcumque ei libent pariter licent, nemo est qui se ei opponat.

Tertio et genuine : Sicut Salomon, vers. 11 et deinceps proposuit quinque emblemata sive quaternarios, primo, quatuor generationum pervertarum; secundo, quatuor insaturabilium; tertio, quatuor cognita difficilium; quarto, quatuor intolerabilium; quinto, quatuor minimorum sapientissimorum, per quæ quasi physica symbola aliquid ethicum et morale representat : ita et hic proponit sextum emblemata bene incedentium, per quod physice significat quatuor hæc, scilicet leonem, gallum, arietem et regem bene et feliciter, id est honeste, compositè, concinne, decore, firmiter æque ac prudenter, expeditè, animose, potenter, efficaciter et feliciter incedere; adeo ut quilibet eorum nihil ejusdem similisve generis æquet, vel sese opponere aut resistere audeat; bonus enim felixque incessus in incedendo tum honestatem et compositionem, tum decorem et elegantiam, tum providentiam, tum agilitatem, tum firmitatem, tum robur et efficaciam, tum successum et felicitatem incessus denotat. Leo enim incedit erecta cervice, generose explicatis junis, caudam velut lanceam vibrans, gradu magnifico velut rex ferarum, adeo ut eum incedentem cæteræ adversis oculis aspicere non sustineant, sed protinus diffugiunt et in latebras sese abiant. Gallus pariter incedit alta cervice, et erectis cristis; certat cum gallo glorie studio, canit in victoria, principem se ostendens; excitat suo cantu homines e lecto, lucemque adesse nuntiat; gallinis maritali adest affectu, eas defendens. Dicitur autem gallus succinctus lumbos, quia paratus ad ingressum et pugnam, quod scilicet per lumborum fortitudinem promptus sit ad certamen et procerationem. Denique gallus in sua area gallinis pullisque dominatur, nec patitur rivalem, sed solus in sua area et sterquilino, ut vulgo dicitur, imperat. Aris similiter toto grege major, cornibus armatus, compositè et animose incedit, imo gregem totum præcedit ducitque, adeo ut omnes oves eum velut principem studiosè sequantur, præsertim quia ejus modestiam et clementiam adamant. Rex denique regali habitu et incesso, seoptro, purpura et diadematè coronatus, regaliter incedit stipulis illustri aliorum, stipulatorum, militum, eorumque phaleratorum, auratorum curruum et rhedarum acie et pompa,

ut nemo ei se componere vel opponere ausit. Hæc physice.

Sub hoc physico schemate ethice et moraliter representat Salomon qualis debeat esse rex, ejusque incendiendi et procedendi modus, dum cum componit inessu leonis, galli et arietis, nimirum regem debere imitari leonis fortitudinem, ut ejus magnanimitatem præ se ferat, qua tamen utatur ad subditorum tutelam, non abutatur ad tyrannidem; leo enim non sevit nisi irritatus, subjectis sciens parcere. In gallo proponitur imitanda vigilantia, ad eam et suis jugiter excitare debet. In ariete vel hircæ monetur, quod subjectis bonis exemplis præire, bonis legibus ad ea que recta sunt docere, et ad eorum defensionem se hostibus obicere obligetur.

Cæteras trium horum animalium dotes regi imitandas mox subjiciam.

Porro Salomon non solum regem, sed sub eo quemlibet superiorem, imo quemvis privatum informat. Dat enim sub hoc schemate cuiuslibet exemplar morum et vite recte instituende. Igitur hæc sententia pollicetur dat formam regende republicæ, economicæ dat formam regende familiæ, ethicæ dat formam regende animæ; tam enim magistratus in republica quam pater in familia, et privatus quisque in seipso est quasi rex: primi regnum est republica, secunda familia, tertia anima.

Pollicetur ergo princeps in republica, Episcopus in diocesi, Abbas in monasterio, Rector in collegio vel congregatione sit leo per fortitudinem et magnanimitatem, ut contra feras, id est hereticos, latrones ceterosque sceleratos rugiat et seviet. Idem sit gallus per vigilantiam, ut omnes ad labores excitet, nec patiatur rivalem, vel amulum qui subditos a se avertat et pervertat, sed pro his instar galli acerrime dimicet. Idem sit aries per mansuetudinem, gravitatem et modestiam, qua subditis virtutis exemplo præcat. Idem sit rex per sapientiam, qua juste et congrue subditos regat sapienterque omnia administret.

Economicæ, paternæ familiæ sit leo in domo sua, ut ab ea feras, puta scelera vitæque superbiæ, invidiæ, discordiæ, litium, murmurationum, odiorum, etc., profugit. Sit gallus, ut jus matrimonii severe teneat, nec adulteris aditum ad gynæceum permittat, sed illud castum servet, ex eoque proles honeste procreet, educet, multiplicet, quibus de vestitu cæterisque ad corpus et animam necessariis vigilantem provideat. Sit aries per comitatem et benevolentiam ac virtutum exempla, ut domesticis singulari omnis honestatis et probitatis exemplo præcat. Sit denique rex per providentiam, æquitatem et justitiam, qua uxori, filiis, servis et ancillis ea que jure debita sunt præstat: quare singulos et singula obeat, visitet, iustret, teneat, custodiat, protegat et promoveat. Sic fortiter incedit ut leo, vigilantem ut gallus, comitem ut aries, sapienter ut

rex. Sic bonus felixque per omnia ejus erit incessans, dum in verbis honestatem, in actionibus concinnitatem, in corripiendo lenitatem, in puniendo severitatem, in custodiendo vigilantiam, in providendo sedulitatem, in imperando prudentiam, in regendo æquitatem præ se fert.

Ethice, quisque in animæ suæ republica et regno incedat fortiter ut leo, sapienter ut gallus, temperanter ut aries, juste ut rex. Notandum hæc ergo quatuor virtutes cardinales, scilicet fortitudo, prudentia, temperantia et justitia, quibus veluti quatuor rotis optime incedunt et progrediuntur plerumque hominum vite et cursus ad felicitatem properantes æternam. In leone fortitudinem quis dubitat indicatam, que omnia hujus mundi sui prospera seu adversa facile contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quidquid venerit, ut est hæc mortalis vita pluribus incommodis obnoxia? Accinetum lumbos, quodcumque sit animal (Noster gallum accipit), continentiam significat, qua carnales restringimus affectiones, tanto magis idonei et habiles ad celestem cursum, quanto minus carnis illecebæ laxamus frenâ. In ariete vero sui hircæ, qui dux gregis est, et reliquum vulgus videtur quodmodo gubernare, non absurdo prudentiam possumus intelligere; que virtus cum recte dispensat omnia, et futurorum rationem habeat, spiritualem cursum plurimum juvat. In rege denique quoque nemo congregari potest, vel contra quem nemo potest insurgere, justitiam amplectitur virtutum omnium reginam; que tanta æquitate, tam justa mensura et pondere omnia librat, ut nemo quantumvis alioqui alienus a virtute, justitiam possit accusare aut condemnare. Nam que tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur; male vero de nemine. Sicut ergo rex, cui nullus resistere potest, qui nullum formidat, nullius precibus vel minis cedit: sic et justitia, cum sincera est et integra, nec precibus, nec lacrymis, nec promissis, nec terroribus se fleci sinit. Ita Bayanus, Janænius et alii. Jam singula particulatim et minutim expendamus.

Quatuor hæc virtutes adumbrate sunt quatuor Cherubinis, stipantibus curram providentiæ et gloriæ Dei, *Ezech. i.*, qui faciunt et speciem habent quatuor animalium, scilicet leonis, bovis, aquilæ et hominis, quibus totidem hæc animalia Salomonis ex rebus respondent: leoni enim respondet leo, bovi aries, aquilæ gallus, homini rex; vide dicta *Ezech. i.*, sub finem capituli, *Quest. III.* Præclare Seneca in *Octavia*, regis officia hæc paucis complectitur:

Consulere patris, parcere afflictis, fera
Cæde abstinere, tempus atque iræ dare,
Orbi quietem, sæculo pacem suo.

LEO FORTISSIMUS BESTIARUM AD NULLIUS FAVERT OCCURSUM. — *Primo*, Aristoteles loco citato: « Leo, ait, ambulat tarde et magnifice, ac movens se in

spatiis cum ambulat: » sic rex et Prælati in *domo* non sit levit et præceps, sed gravis, tardus, magnificus.

Secundo, leo ad nullius ursi, pardi, tigridis, lupi alteriusve feræ parvi occursum, sed omnes pavidos efficit et percillit: sic rex sua sapientia et robore se faciat impavidum et constantem, ut omnibus sui pavorem metantque incutiat. Unde *Aben-Ezra* *et nec est rex qui resistat ei*, sic exponit, *q. d.* Tunc rex felici gressu incedit, cum nemo ad bellum inferendum inaurgit, resque feliciter succedunt, eo quod justitiæ transiit insistentem, nullum adversarium hostemque habeat, uti nullum in regno suo habuit Salomon, quem aliqui nomine *alium* hic, quasi per ænigma indicari aulamant, uti dixi.

Tertio, Aristoteles, lib. IX *Histor. animal.* cap. XIV: « Leo, ait, dum cernitur, nunquam fugit; sed si venatorum multitudinem cedere cogitur, sensim pedatimque discedit, crebro subsistens atque respiciens. Nactus vero opacæ fugam quam maxime potest veloci se subtrahit, donec in aperta deveniat, tunc rursus lente incedit. » Sic rex, si quando bellis vel adversis pressus et oppressus cogatur cedere, honeste, constanter et decore id faciat, ne fuga ignominiosa majestati regni notam timiditatis et pusillanimitatis inurat, uti Justinianum monet *Agapetus Diaconus*: « Quemadmodum enim, ait, leone subsistente ac respectante lærent venatores: sic etiam principe constantem agente, cæcærum impetus franguntur. »

Quarto, Aristoteles, lib. II *Histor. animal.* cap. I: « Graduntur, ait, pedatim leones, nimirum sinister pos manusque non transit dextrum, sed subsequitur more camelorum: » sic rex sinistra postpedat dextris, hoc est turpia honestis, improvidæ prudentibus, dubia certis, cæcæca æternis, humana divinis; ac dextros, id est sapientiores et meliores in gubernando, præferat sinistris, id est minus bonis minusque sapientibus.

Quinto, S. Gregorius Nazianzenus in *Carm. De virtute humana* asserit leonem pedum suorum vestigia cauda evertere et abolere, ne a venatoribus ac cerni queant, ut ipsum persequantur: sic rex consilia sua tegat et celet, ne ab adversariis deprehendi et everti possint. Plurimum enim ad regimen valet secretum.

Sexto, Plinius, lib. VIII, cap. XVI, leoni hæc generositatis dat elogium: « Generositas maxime in periculis deprehenditur: non in illo tantummodo, quod spernens tela diu se terrore solo tuerit, ac velut coqui testatur; corriturque non tanquam periculo cogatus, sed tanquam amentie iratus. Illa nobilior animi significatio, quamlibet magna carum et venantium urgente vi, contemptum resistansque cedit in campis, et ubi spectari potest. » Sic rex in periculis sit intrepidus, hisque acutatur ejus animus, ut et alios ad robur exacuatur; nam « crescit adversis agitata virtus, » nimirum que *vera* est et heroica. Eleganter et sapienter *R. Juda*

in *Pirke Avoth*, id est in *Apopht. Patrum*: « Audacem, ait, le oportet esse ut pardum, alacrem et expeditum pedibus quasi capream; sicut aquilam, regiam et solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem; denique adinstar leonis strenuum ac belluosum, fortem et magnanimum ad mandandum executioni Dei ac patris tui voluntatem. »

Exstat apud nostrum *Jacobum Pontanum*, volum. III *Progymn.* part. I, cap. XIII, ejus titulus, *Leontarchia, sive leonis inter bestias principatus*, insignis hæc de re dissertatio, et leonis cum elephantæ de primatu contentio; in qua cætera animalia omnia leoni causam adjudicant, eumque ut suum principem adorant, unde idem tandem facit elephas, sequæ a leone vinci proficitur; eique ultra sese submitit.

GALLUS SUCCINCTUS LUMBOS SUOS. — Apposito quasi per gradationem a leone ascendit ad gallum, quia hic terror est leoni, uti mox ostendamus. Gallus pompaticè incedit; nam in incessu alte crura elevat, ut majori energia pedes figat: hæc a Poeta vocatur *altigradus*. Rursum « cum limen intrat, ait *Ellanus*, tametsi aliisimum existat, cristam inclinat ne crista usquam offundatur; » crista enim ipsi est pro diademate, quare studioso eam intactam servat, ut obstructa et pericula etiam remota declinet. Sic rex providus sit, ut non tantum vitam et certâ, sed et remota dubiaque hostium et adversitatum discrimina eminus prospiciat, avertat et disautat. Rursum gallus cantu suo exultans superbit, leoni omnium animalium ferocissimo aspecta suo terrorem incutit, regum in quacumque sui domo exeret, terras discernit horas, quasi gnarus astrorum, ait *Aldrovandus* initio lib. XIV *Ornithol.* Jam singula hæc pluraque alia minutim digeramus, et regi Prælatoque aptemus.

Primo, in gallo mirus est amor *cega* gallinas et pullos, mira eorum cura, ut pro eis certet usque ad mortem: similem habeat rex curam regni et subditorum, ut pro eis vitam si opus est, impendat. Audi *Aldrovandum*, lib. IV *Ornithol.*: Gallus, ait, optimi patrisfamilias exemplar est: is enim non vigilet tantum sese suorumque præbet custodem, et tunc dum tempus est, ad quotidianum invitat laborem; sed ipse primus exiit, non tam voce, quam reapse quid faciendum sit ostendens; ipse omnia verrat, omnia explorat, omnia displicet, et simulatque aliquid esse nactus est, gallinas et pullos ad pascendum convocat; interitum seu pater quidam et symposiarchus excelsus adstat, et ad epulandum invitat, hoc unum semper curæ habens, ut suis sit quod edant. Interea ipsa disquirat equid in proximo reperiat, quo reperlo rursum suam familiam citat alta voce. Accurrunt illico. Ille sublimem se gerens, et undique circumspiciens equid hostile ubique apparere, totam cohortem circumcit, et obiter gramma aliquando unum sibi sumit, non citra invitatio-

nem ut se sui sequantur. Porro zelotypia et amor galli erga gallinas sibi subjectas, inquit Rhodiginus, gallum toties noctu excitat, et ideo canit, ut cantu suo se adesse testetur: similis ratione zelus et amor erga regnum, probum regem principemque pervigilare efficit.

Secundo, gallus miro pollet praesagoque, ut ita dicam, ingenio, industria et solertia. Hanc imitatur rex. Audi Plinium, lib. X, cap. xxi: « Galli, ait, proxime gloriam sentiunt, et hi nostri vigilis nocturni, quos excubiis in opera mortalibus rumpendoque somno natura genuit, norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laborumve revocant. Nec solis ortum incautus sinunt obrepere, diemque vententem nuntiant cantu, ipsam vero cantum plausu aterum. Imperant sui generi, et regnum in quocumque sunt domo exercent. Dimissiones paritur hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes. » Alianus etiam non solis tantum, sed lunae etiam ortu laetari gallinaceos scribit, ubi ait: « Gallinaceum exoriente luna, quasi divino quodam spiritu afflatum haecari, atque exsultare ferunt. Oriens autem sol nunquam ipsum fallit: tum vehementissima voce contendens, semet magis magisque cantando vincere conatur. Ita Alianus, lib. IV, cap. xxx. Hinc illud Job. cap. xxxviii, vers. 36: « Quis dedit gallo intelligentiam? » Galli enim cantus diem et noctem sapienter distinguit, perinde ac si intellectum praeditus foret.

Tertio, mira est galli magnanimitas, praesertim in duello et pugna: hanc induat rex. Audi Aldrovandum loco citato: Laus gallo maxima, inquit, in animo plusquam regio, adeo ut Oppianus avium omnium pugnacissimum vocare non sit veritus: cujus nimirum tam excelsus animus est, tanta animi constantia, et non vitae, quam omnibus animalibus carissima est, pericula tantum subire, sed perdere etiam eam malit, quam alterius imperium jugumque, vel ad unicum tantummodo temporis momentum, pati. Scivit hoc Themistocles, solverunt majores nostri, qui anniversariis solennibusque gallorum pugnis solemnibus ritu institutis; perpetuos nos esse voluerunt gallorum imitatores. Aiunt vero non leonem modo ad eorum actum, sed et basiliscum expavescere; quod an verum sit, ut parvi refert, ita certum est nullum animal majori animo et excelsiori, vel caput cristatum, et caudam erectam falcatamque gerere, vel certamen invire, in quo frequenter ante mortem quam adversario cedat. Quare iure merito Marti, bellorum pugnarumque deo, sacer habitus fuit, et proverbialiter *gallus* *victoris*, hoc est *Martis pulvis*, vocatur, quasi ad bella pugnisque magno opere propensus.

Porro in pugna galli mira utuntur arte et gestibus: dum enim pugnant, naturae ductu terram feriunt, et plumas circum collum erigunt, pen-

nasque caudae quantum possunt sursum atque deorsum vibrant, assilientes interim, quo magis calcariibus suis, quae ob id eum tela in cruribus agnata teste Plinio agnoscent, hostem feriant.

Ab ejusmodi certamine vulgare exstat adagium: « Gallus insilit, » in eum qui semel victus redintegrat certamen, quod sane sevisimum in gallo conspiciunt. Unde dicebat D. Augustinus. « Cum ecce ante fores advertimus gallos gallinaceos, ineuntes pugnam nimis acrem. » Et paulo post pugnam ita describit: « Ut in ipsis gallis erat videre intenta projectus capita, inflatas comas, vehementes ictus, cautissimas evitantes, et in omni motu animalium rationis expertum nihil non decorum: quippe alia ratione desuper omnia moderante; postremo legem ipsam victor superbum cantum, et membra in unum quasi orbem collecta, velut in fastum dominationis. » Sed doctissime idem certamen hisce versibus quam breviter Angelus Polifianus complexus est in *Rustria*:

Et regnum sibi Marte parant, quippe ebria rostra
Rostra ferunt, crebrisque acunt assultibus iris.
Ignescunt animis, et caecum eae respuant.
In festo, adversumque affligunt corpore pectus.
Victor ovans cantu palmas testatur, et hosti
Insillans victo, pavidum pede calcat iniquo:
Ille silet, latebrisque pelit, domumque superbum
Ferre gemit: comes it merito plebs caetera regit.

Alianus, lib. IV, cap. xxix: « Quod si, ait, palma contingit, statim in victoria canunt, seque ipsi principes testantur, etc. Celumque sola volucrum aspiciunt, crebro in sublime caudam quoque faleatam erigunt. » Et Plinius: « Si ex certamine victoriam reportarit, tum oculorum eminentia, tum cervicis erecta, simul et cantus contentione insolenter effertur, et triumphant: similis est. » Quocirca Mithiades Athenienses contra Persus ad praedium exaeuit proposito galorum duellantium spectaculo. « Spectata enim, ait Philo, in brutis patientia, pertinacique contentione usque ad necem pugnantibus, invicto pectore conceptis armis eam expeditionem susceperunt, quasi bellatori cum ingenti strage hostium, contemptis moribus et vulneribus, ut saltem insepelirentur libero solo patrie. Nihil enim ad rem graviter gerendam magis excitat, ac deleriorum victoria major quam sperari poterat. » Tradit item Diogenes Laertius Socratem Iphicrati duce animos adiecit, cum ei ostendisset gallos gallinaceos tonoris Midae adversus eos qui erant Calliae pennae ac rostro dimicantes. Huc facit symbolum Pythagorae: « Gallum nutris, ne tamen sacrifices, id est, milites alas ad urbis tutelam, sed eos sacris ne adhibito. »

Quarto, gallus formidini est leoni; imo Plinius, lib. XXIX, cap. xiv, tradit a leonibus et panthera non attingi eos qui iure galli peruncti fuerint, maxime si et alium admisceatur. Rursum gal-

lum metuit aspis, simia, basiliscus: sic rex sit formidabilis maleficis.

Quinto, gallus est animal solare, miramque cum sole habet sympathiam: hunc enim ad omnes mundi angulos festinantem, exortivam, occiduum et meridianum voce admodum vocali, et alarum applausu congratulantis in morem saepe numero salutatur et resalutat.

Rursus gallus symbolum est vigilantiae; unde pluvias et tempestates praesentit: eas autem imprimis praesagit, cum paulo post solis occasum, vel primis horis noctis, statim a vespertino crepusculo, insolens in raucisonum cucurrit, non sine alarum motu indefessus prorumpit. « Gallinacei, ait Alianus, caeteraque domesticae aves alarum percussione concurrentes et cucurientes, et sua quadam voce obstrepentes, tempestatem nuntiant. » Rationem ejus alias assignavimus, quod scilicet Austere una cum vaporoso aere vocalia instrumenta ut sensim replet, ita nulla pituita infarcti: cujus motum sentientes galli, per eum caeli et corporis statum facile raucescunt. Caeterum ut gravante hac sarcinula, vocis et motus praesidio sese exonerent, ad cantum modo insillio stimulantur. Adde, si videbitur, laryngis per humidum aeris statum dilatationem, que ut vocem graviolem, ita raucam et clangosam solet reddere. Sic rex futura famis, belli, seditionum, etc., pericula sagaciter prospiciat et denunciat. Praeclare S. Ephrem, in serm. ascetico ad imitationem *Proverb.*: « Non exiguum, ait, damnum sibi conciliat pastor, qui extra ovile derisit ovium: somnolentia enim pastorum, luporum est gaudium. »

Sexto, gallus acuti est visus, acremque habet oculorum aciem. Argumento est, quod unico tantum oculo sursum elevato, semper rapaces aves, infensissimos hostes suos observet, ne ex improviso vel pullum aliquem, vel gallinam, aut ipsummet ex area abripiant; altero vero diligentissime minutissima quaeque in locis etiam parum lucidis disquirat. Ita rex uno oculo caelum Deumque intueatur, neubi eum offendant, et demonis rapinae pateat; altero regnum inspicat, ut subditis de rebus omnibus provideat: sed ita ut prior oculus regat posteriorem, ut scilicet cura religionis cultusque Dei dirigat curam terrenorum. Recta enim ratio dicitur infera a superior, terrena a celestibus, humana a divinis debere gubernari.

Septimo, gallus maxime gaudeat et pompaticae incedit exoriente luna: tunc enim, inquit Alianus, quasi divino quodam allatus spiritu ovat et exsultat; quare videtur regi a luna, eique se per omnia subdere et conformare: unde juxta lunae motum et vices cantum iterat et innovat. Sic rex humane mutabilitati, cujus symbolum est luna, sese accommodat, et quasi se subdat, ut pro mutatione rerum et temporum, consilia, edicta, actiones et studia mutet, illisque adaptet.

Octavo, S. Augustinus, lib. I *De Ordine*, tradit

gallos in pugnam non prosilire, nisi ut gallinas sibi subditas, areamque sibi concredatam teneant. Docent ergo galli regem non movere bellum ut aliena invadat, sed ut sua ab aliis invasa recuperet, vel teneat. Unde Varro tradit gallos generosiores pugnam non ordi, ac priores hostem invadere, sed aggregentibus fortiter repugnare.

Et ante, — qui gregem praet ducitque mane ad pasena, et ad stabulum sero reducit. Unde Varro: « Totius, inquit, gregis oculus est aries: hinc aries prudentiae et providentiae est symbolum. Unde Pausanias in *Corinth.* narrat Corinthi aeneum Mercurii simulacrum fuisse, cui aries ex opposito assistebat, ut significaretur, inquit, eloquentiae, cuius praeses erat Mercurius, iungendam esse prudentiam. Rursus aries, etsi in oves quas ducit, sit comis et mansuetus, tamen in hircos et arietes rivales est ferax et pugnax. Quocirca Plerius, *hierogl.* 10, cap. xxix: Quantum, ait, in agno mansuetudinis, tantum in arietis ferocitatis experimur. Simul enim ac cornua accreverunt, pugnacissimi fiunt, neque se tantum in suo genere laesunt, incurstantque invicem arietant; verum et homines impellant, in bellumque provocant. Hinc Marti celestis aries dicitur. Romani quoque bellum cupiam indicturi arietem per faecalem praemittent, quem in hostium fines immittent. Pari modo rex suis benignus, hostibus sit formidabilis, juxta illud Virgili de Marcello, *sumus imperandi artem hisce duobus comprehendit, Aeneid.* VI:

Parare subjectis, et debellare superbos.

Aldamus hic alias arietis dotes regi imitandas. Primo, elephantum furentem conspecto ariete insania solvi, et mansuescere, tradit Plutarchus, lib. II *Sympos.* Quaest. VII. Adde Alianus elephantum exhorrescere arietis cornua, atque hac ratione a Romanis fugatos fuisse elephantos Pyrrhi Epirotarum regis objectu arietum. Pluribus idipsum docet Aldrovandum in *Elephanto*: sic subditorum iras et tumultus sedet rex sua mansuetudine et vultus hilaritate. Qua in re imitatur Deum; nam, ut ait S. Bernardus, « tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. »

Secundo, Albertus Magnus scribit, si cornua arietis sepellantur ad radicem fici arboris, fructus in ea citius maturescere. Et Antonius Mizaldus ficum, ne fructus amittat, arietis cornibus circa radice obrui jubet, teste Aldrovando, tract. *De Ove*: sic rex bonus sua fortitudine mixta clementia fecundat dilatque subditos.

Tertio, nota est arietis cum lupo antipathia, odium et bellum, quae etiam post mortem durat, praesertim in pelle, lana et chordis. Unde Pythagoras auctor est, si pellis arietis lupinae apponatur defluxuram lanam arietinae; chordae ex nervis arietum mixtae chordis ex nervis lupinis sonum non edunt. Oppianus scribit, si ex lupina pelle feceris tympanum, id inter caetera pulsatum so-

lum resonabit silentibus arietinis et cæteris ut cumque prius sonoris. Scribit Albertus, lib. I *Hist. animal.* cap. XXXVIII, si funiculum ex infestino lupi sepeliveris in terra, ovile pecus eo transire prohibebis, etiamsi fuste adigatur. Notum est illud Alciati :

Cetera maledunt, coriumque silebit ovillum,
Si coacta lupi tympana pelle sonent.

Hanc antipathiam cum hereticis, quos lupis rapacibus comparat Christus, similibusque reipublice pestibus rex imitetur, ut eos ubique persecutur et exterminet.

Quarto, Ægyptii Jovi Hammonem appingebant cornua arietis. Unde ad ejus imitationem prisci Gentiles in sepulcris ejusdem cornua insculpebant: Ægyptii enim Hammonem vel salutiferum salutisque deum mire venerabantur. Quin et prisci arietis pelle tecti, eique indormientes oracula ex somnis caplabant, ut ex Pausania et Virgilio docet Aldrovandus in *Ore*: aries enim misericordiæ, mansuetudinis, benevolentie et beneficentie divine est symbolum. Hanc imitetur rex.

Quinto, heroum symbolum fuit aries. Saporis regis gestamen celebrat Ammianus, aureo capitis arietini figmento elaboratum. Quod et insigne militie, et quasi sodalitalis ejusdem sue, recentissima memoria (inquit Pierius Valerianus, *hierogl.* 10, cap. xxxv) Carolus fortissimus Burgundionum Dux, Caroli V Imperatoris avus, adscivit, aureum arietem caput singulis pro gestamine imponendo, et arietini capitis cognomento sodalitaltem vocando: eam Tossionis aurei vulgo appellarunt (*Foraine del Tosone*), quod ea locutio caput arietinum lingua patria designaret. Nummum reperire est Galieni Imperatoris, in quo aries expressus cernitur inscriptione addita Jovi cons. aug. Sebastianus Eritius alium depingit nummum Antinoi, magnum Græcum æreum, et ab excellenti quodam sculptore factum, cum istiusmodi litteris ANTINOOC HPAOC, id est Antinonis heros: ostendit ab altera parte arietem pulcherrime expressum cum quibusdam litteris, que tamen propter temporis injuriam erosæ legi non possunt. Hic, ait, nummus a Græcis fuit excusus honoris ac memorie gratia post mortem Antinoi, ac fortasse ut Adriano Imperatore qui ille erat in deliciis, ablandirentur, qui ubique terrarum statuas ei erigebat. Heroes hocce rex æmuletur, ut ipse arietum sit aries, et heroum heros, puta heroum choragus et dux ad heroeica queque facinora generose capessenda.

Ita S. Ephrem, in Ecomio S. Basili, eum comparat arietem: « Arietem, ait, aliquando vidi, cui pulchra erat pellic, et cornua ratione prædita divinitus loquentia, ad quem ego propius cum multa anxietate accedens, parvum filium ex ipso sensim abstruli. Sapiens hic est et fidelis Basilius. Basilius enim vere gressus est virtutum, liber laudum, vita miraculorum; qui in carne gradiens

spiritu incedebat; beryllum (berylli gemma constantans) plectrum mysticæ citharæ, regionem sanctorum Angelorum oblectans, certus agnus mysticis sue, Spiritus Sancti agrum ac hœdum illustrans, desiderio atque amore exultans, ac florem ex ima radice pretiosissimæ crucis decerpens; præsepa sacrorum dogmatum, lingua verborum, membrana pulchra divinæ sapientiæ, que de cælo divinas elementorum impressiones accepit. »

Sæto, patientiæ et martyrii symbolum est ovis et aries, utpote qui nulli nocet et nocentes tolerat, juxta illud christiani Poetæ :

Hic scopus unus erit cunctis prolesse, nocere
Nulli, et amare bonæ, ac tolerare malis.

Item hoc alterum :

Juvare cunctos, ac nocere nemini,
Est summa vita Christiana regula.

Quemadmodum et Cicero « virum bonum esse dicit eum, qui prosit omnibus, noceat nemini, nisi accessus injuria. » Alibi additur ex Claudiano ad Adrianum, « mens ignara nocendi. » Pingit denique idem ovem, sive agnum, quem lupus mordicus prehensum tenet, cum verbis: *FRU SUAVIOR* :

Dum premitur justus, fit gratior hostia Olympo;
Sic quoque fit morsu, suavior ægna, lupi.

Hinc S. Augustinus Apostolos vocat arietes gregis Domini, qui illi viam prævere in cœlum per victimam martyrii. Horum patientiam, fortitudinem et zelum imitetur rex et Prelatus quilibet. Que enim de rege dixi, mutato tantum nomine cuius principi, Episcopo, Prelato, Pastori, rectori, imo cuilibet privato adapta.

Allegorice, hæc quatuor optime compuncti Christo, qui est leo de tribu Juda, Rex regum, et Dominus dominantium, cui proinde nemo resistere potest; qui tanquam gallus vigil excoabit, et peccatores ut a peccati somno evigilent suscitabit, clamando: « Surge qui dormis, et exurge a mortuis. » Ipse est et per arietem illum significatus, qui inter vepres hærebat cornibus suis, et pro Isaac, id est fidelibus et electis, immolatus est, *Genes.* xxii. Ipse denique est aries, imo pastor qui ante oves vadit, et pro eis animam suam ponit, *Joan.* cap. x. Ita S. Augustinus, lib. XII *Contra Faustum*, cap. XLII, qui sic hanc gnomen legit, sicque explicat: « Catulus æoniis foris juvenctis, hoc est parvulus majoribus; si non ascendit in cruce recumbens, cum Inclinato capite reddidit spiritum? si non dormivit ut *leopardus*? quia in ipsa morte non est victus, sed vicit; et ut catulus leonis? inde enim mortuus est, unde et natus, » *q. d.* Ideo Christus moriens dicitur catulus leonis, qui ab initio ad mortem nativæ et mortis destinatus est. Sic etiam Auctor *Catena Græc.* hæc quatuor attribuit Christo.

Tropologicè S. Gregorius (quem more suo sequitur Bedæ, et Salanius), lib. XXX *Moral.* cap. III, vel juxta aliam editionem v, per *leonem* accipit Christum, per *gallum* doctores et prædicatores, per *arietem* sacerdotes: a Ipse, ait, hoc loco leonem ponitur, de quo scriptum est: Vicit leo de tribu Juda, qui fortissimus bestiarum, quia in illo hoc quod infirmum est Dei, fortius est hominibus; qui ad nullus pavet occursum. Dicit enim: Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam. Gallus succinctus lumbos, id est prædicatores sancti inter hujus noctis tenebras verum mane nuntiantes. Qui succincti lumbos sunt, quia a membris suis luxuria est. Unde et eisdem a Domino dicitur: Sint lumbi vestri præcincti. Et aries, nec est rex qui resistat ei. Quem alium hoc loco arietem accipimus, nisi primum iuxta Ecclesiam ordinem sacerdotum? De quibus scriptum est: Afferte Domino filios arietum; qui per exempla sua gradientem populum, quasi subsequentem ovium gregem trahunt. Quibus spiritualiter recteque viventibus nullus rex sufficit omnino resistere, quia quilibet persecutor intentionem eorum non valet præpedire; sciunt enim ad eum quem desiderant et anxie currere, et moriendo pervenire. Ponitur ergo *primus* leo, *secundus* gallus, *tertius* aries. Apparuit enim Christus, deinde sancti prædicatores Apostoli, et tunc demum spirituales patres Ecclesiarum prepositi, videlicet *et ceteros* gregum, quia doctores sequentium *et ovulorum*. » Addit deinde quartum, quod feliciter, id est prospere, quoad temporalia; sed non bene, imo pessime, quoad spiritualia incedit, esse stultum elevatum in sublime, puta Antichristum, de quo vers. seq. Verum melius ceteri omnes, quartum bene et feliciter (hæc enim unum idemque sunt; pro utroque enim in hebræo est eadem vox *מֵטֵבֵה* *metebe*) in edens, censent esse regem, uti dixi.

32. EST QUI STULTUS APPARUIT, POSTQUAM ELEVATUS EST IN SUBLINE; SI ENIM INTELLEXISSET, ORI SUO INP. SUSSET MANUM. — Pro est nonnulli legunt *et*, unde hunc versum necant præcedenti, quasi hic assignetur quartum feliciter incedens, scilicet stultus elevatus in sublime, per quem S. Gregorius, XXX *Moral.* cap. III, intellexit Antichristum, qui a demone elevabitur, fietque monarcha mundi (1). Verum pro et legendum est, uti legunt codices

(1) Si ita stultus fuit, ut te effere volueris, et cogitasti ire luxare habenas, manum ad os, scilicet impone, freus teipsum.

Vers. 33. Nam quemadmodum pressio lactis in utro producti butyrum, et pressio nasi educit sanguinem, naso compresso et durus emuncto elicit sanguis, et ita *compressio* narum, id est ira, educit *litem*. Co *pressio* ira hic non est ejusdem co-hibitio ne erumpat, sed concitatio, *stimulatio* sumpta ab eo qui comprimit aliquid in quo succus est, ut exeat ille succus. Significatur qui alterius longanimitatem injuriis dictive aculeatis ad iram concitat.

Vaticani et ceteri emendati. Hebræice est, si stulte egisti in elevando te, et si cogitasti, manum ad os, scilicet pone et sile: ubi prius *אֵן* im, id est si, ex phrasi hebræa est negantis, significans *ne*, non. Unde Chaldaeus vertit, ne te extollas, ne sis insipientis, vel, ne elatus in altum libere et insipienter agas, aut *le-puaris*, ut stulti solent; quod Noster clare vertit, est qui stultus apparuit postquam elatus est in sublime. Hebræam *נָבַל* *nabal* significat stultescere, item cadere, deluere et marcescere; ac de herbis et floribus dicitur, ut sicut litteris et voce, sic et significato consentiat cum *נָבַל* *naphal*, id est cadere, decidere. Unde Pagninus vertit, si cecidisti cum te efferes; si cogitasti, magnum ad os pone; alii: Stultus postquam exaltatus es, etc. Septuaginta, si profueris, vel profuderis te in levitiam, et extenderis manum tuam cum pugna, inhoraberis; R. David sic vertit, si cecidisti, vel depuisti, id fuit in elevando te: si supuisti, id fuit quia manum ori apposuisti. Sermo Agur dirigitur ad discipulos Ithielem et Uchal, ait Aben-Ezra, ut patet ex dictis vers. 1. Sed sub his quemvis lectorem vel audientem accipe, *q. d.* Si insipientie famam et notum incurrisi, causam fuit tua superbia, quod te præ cæteris elevaris et venditaris: superbie enim comes est insipientia quæ ac infamia; sin vero sapientie nomen et decus acquisivisti, causa fuit tua modestia, humilitas et silentium, quia manum ori apposuisti, ne quid insulsum efflueres: « Stultus enim si tacuerit, sapiens reputabitur, » ut ait Salomon, *Prov.* xvii, 28.

Rursus idem R. David sic explicat, *q. d.* Si cecidisti tuo statu, gradu, honore, ac in inanem levitatem et pauperiem deturbatus es, noli desperare; sed cogita et sapienter age, ut manum ori apponas, id est ut manibus labores, hocce labore tibi victum pares, quem ori tuo inferas.

Secundo, Vatablus vertit, si quid stulte egisti effrendo te, aut si quid seclerati apud te cogitasti (hoc enim est *וְכַתְּמוּת* *zomotha*), pone manum super os, id est, saltem os statim compescito, ne scelus erumpat, et tibi vitæ, vel opum et formæ periculum creet. Huc accedit R. Levi: *Si sapias, ait, pone manum super os*, id est secretum tibi commissum ore clauso sile et cetera; nulli enim se et alios perdidit per revelationem secreti. Aut pone manum super os, id est, siletent et sapienter cogita qua ratione, id quod stulte egisti vel dixisti, emendes, corrigas et restaures.

Tertio, Syrus vertit, ne desideris indulgeas (uti faciunt stulti), ne probris affectaris, neque manus ad os tuum iniuste apponas, ut aliquem vituperes, calumnieris, falso accuses, ac ori manum, id est duris verbis duriora verbera adjungas. Plures alias Hebræorum interpretationes legere est apud R. Salomonem et Aben-Ezra, quas, quia parum probabiles et appositæ videntur, con-ullo omitto.

Quarto, « statum, situisti cum exaltatus es, et si considerasti manum ad os, quasi sit oraculum de futuro quod ipse sic iro modo explicat: Apo-

strophe est, inquit, ad Rempublicam Romanam, futurae praedicens, ut tunc maxime cum evecta foret, vilis dejecta crederet, et in antiquaria humilitate ad reges devoluta recideret, cum Caesaris imperium egresserent, et dictataram perpetuam sibi usurparent. Atque id sibi vult illud: *Si considerasti manum ad os*; nam manus ad os executio est ad imperium oris, quibus verbis innuitur dictatoris officium, cuius tanta erat in Rempublicam auctoritas, ut quidquid diceret, illico executeretur, *q. d.* Futurum est quandoque ut ruente Republica et senatu Romanorum, omnium manus ad os unicus, id est ad imperium Caesaris moveatur; aut ut eorum manus, id est exercitus, ad os et scientiam unius Imperatoris dirigantur. Verum haec versio et interpretatio nova est, peregrina et violenta.

Quinto, alii verisimilium sic, *q. d.* Si forte cum stultus esses, et rerum ignarus, elatus es ad dignitates vel regimen, noli subito ad novas res, novaque edicta et molimina prosilire; sed mature cogita ponendo manum super os, id est est deliberando tecum quid factu sit opus; ex matura enim deliberatione sequitur matura executio et gubernatio. Verum haec omnia longe abeunt a Vulgata versione.

Sexto ergo, juxta Vulgatam hic planus et genuinus est sensus. Dixerat Salomon vers. praeced., regem sapientem similem esse leoni, gallo et ariet, ut ei nemo obsistere queat; nunc per antithesin subiungit nonnullos insipientes et stultos, cum elevatur ad regnum vel alias dignitates, stultitiam suam proderet stulto loquendo, regem vel imperantem: quapropter eae stulte regnum vel dignitatem accepit, ad quam ob stultitiam vel imprudentiam, aut inexperientiam et imperitiam se sciebant ineptos et indoneos; in regimine enim eos stultitiam suam prius reconditam aliisque incognitam, stulte imperando prodidisse, et publicam fecisse; quare ex regno vel dignitate non nisi deceat et infamiam sibi concivisse. « Si enim intellexisset, » id est si intelligens et sapiens fuisset, « ori suo imposuisset manum, » id est in regnum vel dignitatem ad quam eligebatur, aut postulabatur, non consensisset, nec eam accepisset, utpote conscius suae ineptitudinis et stultitiae. Rursum accepto regno si fuisset, id est silenter, tacite et modeste processisset, ne temere stultaque agendo, loquendo vel jubendo, stultitiam suam proderet.

Summa, haec sententia indicat imprudentem illum garrulitatem, mordacemque diacritatem multum mali tunc ipsi loquaci, quam audientibus affarit, utpote quos ad iram, lites, rixas et caedes suscitaret, uti explicat vers. seq. illum enim hae pertinere patet ex hebraeo, qui pro *qui autem*, habet *qui enim*, quasi huius dicti et versiculi de causam.

Porro Septuaginta alio abeunt; vertunt enim, *si profuderis te in latitia, et extenderis manus tuas*

cum pugna, inhonoraberis. Quo nonnulli pulsat Salomonem monere reges, non nimis sint vel blandi, vel severi et rigidi; sed inter utrumque mediū comitatem gravitate temperent erga subditos, *q. d.* Si, o princeps, te profuderis in latitiam, ut tuis subditis festive et familiariter nimis insuferis, *inhonoraberis* ab ipsis, quia scilicet ipsi tua lenitate abulentur, tecumque agent quasi pares cum pari, non quasi subditi cum rege; quod si vice versa *extenderis manus tuas cum pugna*, id est, si in eosdem severe et pugnaciter egesseris, vim et manus eis inferens, minas jactans, pugnas indicens, similiter *inhonoraberis*. Nam subditi ut se tuerantur, et vim injuriamque propulserint, principes suos impetere, violare et ledere non formidant. Huc quoque trahunt versionem Vulgatam, multa in eo suppleto.

Verum facilius traxeris versionem Septuaginta ad Vulgatam, illicque accommodari. Est enim unica gnomo unimembris, non bimembris; alioqui enim repeteretur *si*. Sensus ergo est, *q. d.* Si, o princeps, in sublime evocatus te effuderis, more stultorum cum subditis leviter jocando, eos carpendo, vellicando, verberando, et quasi joco pugnando, *inhonoraberis*: hoc est, si subditos petulantur verbis vel pugnis vexaveris, illi te *inhonorabunt* et vilipendent, ubique similia regerent, teque similiter verbis et pugnis appetant. Idem est sensus Vulgatae. Unde sequitur:

3. QUI AUTEM FORTITER PREMII UBERA AD ELINDUM LAC, EXPRIMIT BUTYRUM; ET QUI VEHEMENTER EMUNGIT, ELICIT SANGUINEM; ET QUI PROVOCAT IRAM, PRODUCIT DISCORDIAS. — Pro *qui fortiter premii emungit, provocat*, hebraice idem est nomen *וּמְצִיט*, id est emulsor, emunctor, expressor; vel, ut alii, emulsio, emunctio, expressio. Hebraeus ergo sic habent, *quia emulsor lactis educit butyrum, emunctor nisi elicit sanguinem, et emunctor furorum producit litem*; Septuaginta, *malge lac, et erit butyrum; si autem expresseris naves, exiit sanguis; si autem extraxeris sermones, exibunt lites et rixae*; Chaldaeus, *quia qui exprimit lac, elicit butyrum, et de expressione furoris erit sanguis, et de naribus vultus erit contentio*. Aquila quoque pro *naso vertit furorem*, quia hic maxime in naso flammea extulit, Syrus, *a pinguedine lactis erit butyrum, et si compresseris manum super purpuram, egressit sanguis: ita ex contentione facierum procedunt lites*; clare Valabius, *certe ut concussio frequens lactis exprimit butyrum, et vehemens emunctio nasi exprimit sanguinem: ita et irritatio irae vehemens excitat contentionem*. Illic patet primo, minus recte Beldam, Lyranum, Hugonem et alios utrumque prius hemistichium referre ad ubera, *q. d.* « Qui fortiter premii ubera, exprimit butyrum; et qui eadem vehementer emungit, elicit sanguinem. » Constat enim ex Hebraeo et Septuaginta, priore emulsionem ad ubera, posteriore ad naves *ferri*; qui enim nimis in eum naribus emungit tandem pro mucro emungit sanguinem. Perperam

quoque Baynus *pro ubera legit utrem*, eo quod butyrum non mulgeatur ex uberibus, ex lacte vero in utre pulsat eliciatur butyrum. Nam omnes codices Latini habent *ubera*. Ex uberibus enim simul cum lacte mulgetur butyrum; butyrum enim cum lacte commixtum est, ejusque est quasi adeps et pinguedo, quae in utre ligneo per crebram concussionem a lacte separatur, densatur, et fit butyrum. Denique perperam Lyranus per *butyrum* accipit adipem, *q. d.* Qui nimis fortiter mulget premit ubera, tandem pro lacte quod defecit, emungit ipsum uberum adipem et pinguedinem; licet enim hoc verum sit et appositum, tamen butyrum non significat adipem. Jam

Primo, Cajetanus per emulsionem et emunctoriem accipit dictataram, de qua explicuit et versum praecedentem, quae ruina fuit Romanae libertatis, dum Julius Caesar usurpavit sibi dictataram perpetuam, id est urbis et orbis imperium. Vox enim *quia*, inquit, dat causam versus praecedentis. Ratio siquidem quare Roma et viluit et cecidit a libertate, fuit dictatura; et quoniam dictatura boni quandoque effectus fuit, et quandoque mali, ideo affertur una eademque actio profers quandoque bonum, et quandoque malum: emulsio siquidem lactis invenitur profers bonum, puta butyrum: ex emulso enim lacte resultat butyrum; rursus emulsio invenitur effectrix mali: nam emulsio nasi profert sanguinem. Et hinc tertio loco applicat ad propositum dicendo quod emulsio furorum profert litem. Ad litteram enim emulsio furorum Caesaris et Pompeii protulit litem, quam oportuit bello dirimere cum jactura Romanae libertatis. Verum haec explicatio, uti dixi vers. praecedent, aliena videtur et coacta.

Secundo, alii hanc emulsionem et emunctoriem accipiunt hominis in seipso, *q. d.* Qui nimis fortiter premii ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, id est, qui nimis vehementer urget stimulatque suum ingenium, indolem, naturam, sive ad scientiam et studium, sive ad jejunia, penitentias, vigiliis, etc., sive ad quid aliud suae complexionis vim inferendo, hic exprimit butyrum, id est, omnem naturae vigorem, robur et vires exsugit, ut ex vivida fiat effusa, ex leta tetrica, ex benigna iracunda et contentiosa. Verum hic sensus a scopo Salomonis alienior videtur.

Tertio, alii aptius emunctoriem lactis referunt ad eos qui naturae sunt facili et benignae; emunctoriem vero narium ad eos qui indolis sunt asperae et cholericae, *q. d.* Sicut qui nimis premii ubera, cum lacte exprimit butyrum, id est omnem pinguedinem et adipem: sic qui nimis premii benignos et mansuetos, acrisque eos urget vel objurgat, sic eis exprimit omne robur, omnem animum et vires, facileque ut fiant pusillanimes et desperent. Qui vero asperos et cholericos nimis urget et increpat, hic elicit sanguinem, id est provocat eorum iram et sevitiam.

Quarto, alii lac referunt ad amorem, sanguinem ad inimicos, *q. d.* Sicut qui lac nimis premii et conceit, elicit butyrum: sic qui petax est, et amicos nimis posulationibus vel querelis urget, hic omnem ab eis exprimit gratiam, ut eis fiat invidus et exosus; qui vero inimicos acris insectatur et arguit, hic eorum contra se iram et furorem conceit.

Quinto, Jansenius tam lac et butyrum quam naves et sanguinem refert ad idem, puta ad iram et contentionem. Loquitur, inquit, Sapiens de duplici vehementi emulsione, altera lactis ex uberibus, altera mucis ex naribus. Et his comparat tertiam, quia expressio irarum producit discordias, *q. d.* Sicut per emulsionem lactis simul educitur butyrum, et sicut per emunctoriem narium, sic vehemens est, educitur saepe et sanguis: ita si quis non cohibeat cogitationes suas et conceptum iracundiam, sed per stultitiam suam emulgeat eam, et exprimat verbis iracundis et minabundis, volens semper jus suum prosequi; aut potius qui verbis importunis provocat aliorum iras, simul producat et excitabit sibi discordias et contentiones contra alios. Monet ergo haec parabola comprimendam iracundiam, et ori manum imponendam, cum quis exagitat malis vel superbis cogitationibus. Hae accedunt Hebraizantes, qui lac accipiunt non in ubere, sed in utro concussus ut exprimat butyrum, *q. d.* Sicut lac liquidum et molle, in utro dia vehementer concussus, tandem indurescit et in butyrum concrevit: sic etiam mansueti et benigni, si vehementer a Superiore vel alio quovis exagitantur, corripiantur aut verberentur, indurescant, indignentur et exasperantur. Haec expositio valde respondet hebraeo.

Sexto, noster Salazar tam lac quam sanguinem refert ad nimis acaerem corruptionem, et ad nimiam vegetigalem et tributorem exactionem, *q. d.* Sicut is qui eadem ubera vehementius comprimit, exhausto lacte sanguinem extrudit: sic etiam princeps, qui subditos suos nimia severitate comprimit, et plusquam satis est legibus premit, non ulique bonos mores et justam vivendi rationem illis suadet, sed eorum defusa iram et furorem in se conceit, et impatientes animos ad bella et seditiones cogitandas excutit. Simili ratione monet haec gnomo, tributa a subditis parca admodum exigenda; subditos uberrum in morem mulgendo esse, non emulgendo et exhauriendo: nam ubi se exauriri vident, seditiones cogitant.

Hae facit Alexandri Magni responsum apud Plutarchum in *Apophth.*, qui cuidam sibi suggerenti, ut majora tributa populo suo imponeret: « Odi, inquit, oltorem, qui radicibus aliae excindit. » Et Tiberii Caesaris apud Maximum, *serm. 13.* « Boni pastoris est fondere pecus, non degubere. » Ita ipse more suo eleganter et ingeniose: nisi quod non satis apte hic per expressionem butyri intelligitur expressio adipis, id est fortu-

narum a subditis: aliud enim est butyrum, aliud adeps. rursus lactis bonum et fructus eximius est, quocumque dicit butyrum. Butyrum enim est flos, succus et pinguedo lactis: quare butyrum non male, sed bonæ rei et nominis est symbolum et omen.

Septimo ergo, plane et genuine, lac pertinet ad virtutem modestiæ et mansuetudinis, sanguis ad vitium superbiæ et asperitatis. Hebræum enim *כִּי* *hi*, id est *quia*, indicat hic dari causam ejus quod dixi vers. præced., stultum elevatum in sublimi prodeire suam stultitiam, stulle et superbe loquendo, agendo, imperando. Unde priorem lactis et butyri parabolum non applicat Salomon, sed velut obviam et faciliem legenti applicandam relinquit; posteriorem vero nasi et sanguinis applicat, quia propositio ejus servit, scilicet ut illa probet stulti elevati stultitiam. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut qui fortiter trahens ubera mulget lac, et ex eo fortiter concusso elicit butyrum: sic qui modeste, suaviter et blande loquitur, atque huic blande loquendi modo fortiter et constanter insistit, præsertim si rex sit et princeps, dum quid gravius imperat vel postulat, hic conciliat liti audientes et subditos, eosque velut leni suavique butyro pascit et recreat, ac vicissim ab eis butyrum, id est pinguedinem, gratiam, dulcedinem, amorem, officia, tributa elicit et impetrat. Ex adverso, sicut qui acrius emungit nares, deductis sordibus et mucro prolucit sanguinem: cum enim natura plus pituita, quod emungenti suggerat, non habeat, exhausta urgenti suggerit sanguinem qui sibi restat: sic pariter qui sordida, puta superba, iracunda, minacia, contumeliosa proloquitur, parit contentiones, lites et rixas, ac præsertim rex et princeps, qui duris imperiis, oneribus, minis et supplicis vexat stimulatque populum, hic eum ad rebellionem, seditionem et cædes suscitatur, ut indignans tandem grassetur in ipsam principis familiam, omniaque sanguine et flammis populat et vastat.

Monet ergo hæc gnome reges, et quoslibet alios, ut subditorum, familiarium et cæterorum quorumlibet benevolentiam sibi concilient modeste, leniter et blande imperando, agendo, loquendo; vitent vero eorum malevolentiam, utpote quæ utrisque dissidium, rixam et extremam perniciem affert. Quare rex, et quisvis alius in subditos cæterosque durus et sævus, stultus est et desipit; qui vero in eos comis est et benignus, hic sapit tum sibi, tum toti populo.

Hinc esse sensum liquet primo, ex Septuaginta dum vertunt, *emulge lac, et erit butyrum: si autem expresseris nares, erit sanguis*. Quæ verba satis significant alio pertinere lac et butyrum, scilicet ad modestam et blanditiam sermonum, alio nares et sanguinem, puta ad duritiam et sævitiam loquendi, agendi et imperandi. Idem ergo hic dicitur quod cap. xv. 1: « Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furor. »

Secundo, idem liquet ex hebræo, ubi in tertio membro, puta in applicatione parabole, *וְיֵצֵא אֶת־הַחֵמָה*, id est *iras*, et nomine et significato respondet *וְיֵצֵא אֶת־הַחֵמָה*, id est *naso*, ex quo elicitur sanguis, de quo dictum est in secundo membro: plane vero dissidet a *וְיֵצֵא אֶת־הַחֵמָה*, id est butyro, quod nominatum est in membro primo.

Tertio, quia ita hæc secerunt et opponunt S. Gregorius tam Magnus quam Nazianzenus, Beda, Auctor *Catenæ Græcæ*, Glossæ, Jansenius, Bayanus et alii. Quocirca huic expositioni insistent S. Gregorius, II *Moral.* cap. 1, mystice sic exponit: « Qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, etc. Ubera quippe fortiter premimus, cum verba sacri eloquii subtili intellectu pensamus, quia pressione dum lac querimus, butyrum invenimus, quia dum nutriti vel levi intellectu querimus, ubertate interne pinguedinis angimur, quod tamen nec nimie, nec semper agendum est, ne, dum lac queritur ab uboribus, sanguis sequatur. Plerumque etenim dum verba quidam sacri eloquii plusquam debent discutunt, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem quippe elicit, qui vehementer emungit, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia spiritus discussione sentitur. » Huc pertinet illud D. Gregorii Nazianzeni, *orat.* 1: « Mulge lac, ait ille, et erit butyrum, id est sedulo exquire, et fortasse in his succulentius aliquid invenies. »

Porro hæc gnome generalis est, quare variis aptari potest, ut magistris plagiaris in discipulis sævientibus, et sanguineis plagis errata castigantibus; confessoris, qui nimis penitentibus et præceptis penitentes arctant; rectoribus, qui nimis legibus, reprehensionibus, nimisque rigida disciplina subditos struunt, quibus competit illud: « Si striveris, erumpit; » hi enim subditos vel in desperationem vel in furorem et rebellionem adigunt, causaque sunt vel occasio multorum seclerum, ut murmurationum, defractionum, inobediendiæ, conspirationum, etc. Prefectis, qui in milites nimis acerbi sunt; telonariis, qui nimium vectigal exigunt et emungunt; magistratibus, qui in cives deserviunt, etc. Unde Dionysius: « Per hæc, inquit, edocetur, quod non debemus nimium importune ab alio dicitur postulare, nec eum qui bonæ est voluntatis immoderatè molestare, vel nimis acriter increpare, ne exasperetur, et totum neget quod petebatur, sicque viscera pietatis extrahantur ab eo, quæ nomine exprimus butyri, et vitam animæ (quæ est gratia Dei) amittat. Hinc Seneca loquitur: Nihil petas, quod negaturus es; nihil neget, quod petiturus es. Itaque: Furor fit patientia sæpius læsa. Et: Denique bonus animus læsus, gravius multo irascitur. »

Unde S. Gregorius in epist. ad Augustinum, Augustinorum Episcopum, ut habetur dist. IV, cap. fin., Ecclesiasticis præscribens, ut jejunium Quadragesimæ inchoent a Dominica Quinquagesimæ,

excipit laicos et seculares, qui illa Dominica, et diebus sequentibus diebus solent celebrare Baccanalia, ac vino et carne se ingurgitare: « Nec a tali consuetudine, inquit, averti possunt, et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, non forte peiores existant, si a tali consuetudine prohibentur; ut enim ait Salomon: Qui multum emurgit, elicit sanguinem. » Hæc S. Gregorius.

Denique exempla hujus sententiæ sunt in Julio Casare; qui nimio fastu emungens senatum, nullique e senatoribus salutantibus assurgens; ac perpetuam dietatorum, Imperatoris nomen, cognomen patris patriæ, regiam potestatem, statum inter reges, suggestum in orchestra, imo sedem auream in curia, templa, aras, simulacra, pulvina, flammam, etc., sibi arrogans, omnium iram et invidiam sibi contulit, quo factum est ut sexaginta senatoribus in ejus necem conjurantibus, in senatu 23 vulneribus confossus, velut tyrannus et patriæ oppressor maculatus sit, uti fuse narrat Suetonius in ejus Vita, cap. LXXVI et seq. Et in C. Caligula, qui cum in quoslibet sævitia, libidine, rapinis, extorsionibus, cædibus ad libertam grassaretur, monitus ab Antonia avia, ut

modestius ageret, tanquam parum esset non obedire: « Memento, ait, omnia mihi et in omnes libere; oderint, dum metuant. » Infensus turba sibi adversantem exclamavit: « Utinam populus Romanus unum cervicem haberet, » ut scilicet eam unico ictu amputaret. Cassio Clætre tribuno et familiari suo aridè, causam rogatus, dixit: « Rideo, ait, quia caput tuum in manu mea est, ut illud ad libitum tibi tellam; » quare ab eodem præventus, gladio percussus trucidatusque est. Et in Nerone, qui senatores proscritus, spoliatus, occidens, ab eisdem hostis patriæ judicatus, fugiens ne ab insequentibus comprehenderetur, ipse sibi pugione in pectus adacto necem consciscere coactus est. Ita Suetonius in *Cæio* et *Nerone*. Exempla quotidiana quilibet cernere et notare potest in provinciis, urbibus, congregationibus, quibus president homines imprudentes: superbi, inhumani, avari, rigidi et sævi, qui subditorum iras et seditiones sua asperitate in se provocant. Nota est historia Roboam, qui minans se tributus et oneribus emuncturum populum, decem tribus a se domoque Jeroboam in perpetuum avertit, ac regno Israël excidit, III *Reg.* xv.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Salomon recenset monita sibi a matre data de cavendo vino et mulieribus, deque sectanda beneficentia et justitia. Inde, vers. 10, in matris gratiam et laudem, mulierem fortem et strenuam, ac in eam matrem matrisque dotes deponit et celebrat.

1. Verba Lamuelis regis. Visio, qua erudit eum mater sua. 2. Quid, dilecte mi, quid, dilecte uteri mei, quid, dilecte votorum meorum? 3. Ne dederis mulieribus substantiam tuam, et divitias tuas ad delendos reges. 4. Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est tibi regnat obrietas, 5. et ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. 6. Date siceram merentibus, et vinum his qui amaro sunt animo: 7. bibant, et obliviscantur egestatis suæ, et doloris sui non recordentur amplius. 8. Aperi os tuum muto, et causis omnium filiorum qui pertranseunt: 9. aperi os tuum, decerne quod justum est, et judica inopem et pauperem. 10. Mulierem fortem quis inveniet? procul, et de nitimis finibus pretium ejus. 11. Confidit in ea cor viri sui, et spoliis non indigebit. 12. Reddit ei bonum, et non malum, omnibus diebus vite suæ. 13. Quæsitvit lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum. 14. Facta est quasi navis institoris, de longe portans panem suum. 15. Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, et cibaria ancillis suis. 16. Consideravit agrum, et emit eam: de fructu manuum suarum plantavit vineam. 17. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. 18. Gustavit, et vidit quia bona est negotiatio ejus: non extinguetur in nocte lucerna ejus. 19. Manum suam misit ad fortia, et digiti ejus apprehenderunt fuscum. 20. Manum suam aperuit inopi, et palmas suas extendit ad pauperem. 21. Non timebit domui suæ a frigoribus nivis: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus.